

NEMZETI

TÁRSALKODÓ

Mártzius 1-ső napján 1836.

 ÚTAZÁSOK NEMES TORDA VÁRMEGYE
 VÉCSI JÁRÁSÁBAN.

(végzet)

Eddig csak hegyek voltak kiemelkedve a' köd-tengerből, most pedig az alsóbb vidékek is kezdtek kifejlődni belőle. Látványunk főtárgyának, a' regényes Gyergyónak részei, úgy tűntek-elé egymás után, mint varáslámpa üvegein a' mutatványok: előbb Gyitró és Remete, — ezek után Alfalu, Vasláb és a' Maros kútfejei körüli bérczek jelentenek meg; — s végre az egész hegy koszoruban fekvő tartomány felett felvonódott az égi függöny. Szárhegyet, Szt. Miklóst és Tekerő patakat elzárta látásunk elől a' szárhegyi bércz, mely Gyergyó közepén keresztül szinte a' Marosig vonult, látványunk utolsó jelenetét díszesíték a' felemelkedett ködfellegek sallangjai, mellyek mint valamely sárkányfarkok — *typhonok* — úgy lengettek a' térfelett, n. nyugot felől látszott a' maros völgye m. Vásárhelyig, de gőzben úszva.

Havasi útazásunkat délután két órakeresztmét tovább kezdtük folytatni: megkerültük a' magos Kádárának Moldva felőli oldalát. Itt ered a' fekete Besztercze, és a' Dorna vize, látszottak

innét Moldovának néhány helységei a' fekete Beszterczének kies völgyében; a' Tyihut és Káldarát öszveköttő bércezen köre meczeve olvastuk: *Venczel* 1824. — ez egy havasi tiszt volt, kit 1850-ban, iszonyu kinzással haramiák gyilkoltak-meg galonyai szállásán. A' fekete Besztercze kútfejenél gyalog fenyőbokrok falkáit tarkázzák kucsmás sisak virágok = *aconitum cammarum*, mely szép, de mérges virágból bors fenyőágokkal elegyítve kokárdákat tűztünk főrevalóinkba. — Inगतag köfolyásokan alig alig tudtunk eljutni a' Kelemen havasának tetője alá, 's innen a' drágus bércezen le, a' szálas fenyvesek felső határvonalától még messze lévő kosaráig *) Burszán Tanászi juhásznak. Le volt haladva már a' nap 's mi is tanyát üténk henye fenyő bokrok közé szabad ég alá.

Káldara felett forgatta rudját a' nagy *Gönczöl*, a' kicsiny pedig le volt süjvedve Moldova völgyei közé 's nem mutatá-meg *Ejszak' csillagát*, mely miatt ezen nevezetes pontan sem a' föld-sark magosságát, sem a' mágnes elhajlását meghatározni nem lehet.

Nem sokáig gyönyörködhettünk az ég csillagos mennyegzetében, mert az alattunk zugó Maros völgyéből ismét vastag köd emelkedett-fel hozzánk.

A' köd másnap u. m. augustus' 26dikán dél-előtti 9 óráig nem oszolván-el, miatta nem indulhattunk-meg korán, a' tévelyes hegységek között; kiderülvén pedig az idő, míg lovainkat elékeresték lég- és melegmérői vizsgálatokkal foglalatoskodtam: a' melegmérő + 7° Reaum; a' légmérő pedig 23'' + 7''' vala; ez alatt utitársaim henye fenyőkről pipaszárokat vagdaltak, hogy a' föld közép-pontjához közelebb lakó barátainknak is kedveskedhessünk utazásunk emlék-

*) Juh fejő kerítés.

jeleivel. — Burszán Tanászi vezetett-bé a' topli-
czai plájba, minekelötte a' báró és herczeg úr
nevét egy darab papirosra feljegyzette volna. E-
zen vad embernek látszó juhász kezében meg-
lepő jelenet vala az író-ön és papiros. Tudós ju-
hászunk és némely társai szelistyeiek Szeben szék-
ből, kik a' Dunán túl hajtják nyájjaikat telelni
a' tiszta török földre. Kényelmes uton érkez-
tünk-le Topliczára délután három órakor. Utunk-
ban találtam következendő növényeket, Bugjos
szekfü = *Diantus superbus*; Asszu szekfü = *Di-
anthus prolifer*; hortensia nagyságu; üvegszaru
fajvirág = *Impatiens noli me tangere*; — Havas-
i sattyu = *Tusilago montana*; Erdei ángyelika
= *Angelica silvestris*; Nemes májfü = *Hepatica
nobilis*; Veres gyökönke = *Valeriana purpurea*;
Hegyi árnyó = *Arnica montana*; Méregölő czinka
= *Asclepias vincetoxicum*. Az erdösi növények
között uralkodnak. Lucz és Jegenye fenyő, hoz-
zájok hasonló nagyságú erdei körös, és jókori ju-
harfákkal elegyedve, mely utolsókból tekenyöket
készíteni, udvarhely széki székelyek járnak ide.
Füvészi tekintetben, megjegyzést érdemlő kör-
nyület, hogy a' vidék florája nem a' leggazda-
gabb, melynek oka, talán a' mészke hiánya. Kü-
lönösen, sehol sem találtam Bábakalács körfényt,
mely hazánkknak majd minden havasain terem.

Toplicza fekszik az északi szélességnek $46^{\circ} + 48' + 50''$ és a' keleti hosszáságnak $43^{\circ} + 3' + 35''$ alatt; a' Maros havas közötti völgyé-
nek Gyergyó felöli végében, keresztül foly raj-
ta a' Maros, melyel a' falu közepében egyesül
a' Toplicza vize. Tartoznak Topliczához, 8 laksá-
gok u. m. Kelemenyel, Moglanyest, Vérmező,
Vegány, Csobortány, Ploptyis, Monoszteria,
és Magyaros, mely utolsót csak a' Maros vá-

lasztja-el az anyafalutól. Topliczán, a' két viz közötti porondan van meleg fürdő, mely körül 1835ben építettek négy vetkező szobákat; mérséklete a' viznek $+ 22\frac{1}{2}^{\circ}$ Ream. midőn esső permetében a' levegőe $+ 11\frac{1}{2}^{\circ}$ volt, íze savanyu, szaga nincs, fenéig átlátszó és úgy hiszem hogy a' közönséges fürdő mérsékletét $= + 25^{\circ}$ Ream. elérné, ha a' Marosnak hideg vize belé nem szivárogná; ilyen források vannak még távolabb is a' Marostól az oláh templom körül, mellyek figyelmet érdemlenének.

Toplicza a' marosi tutajazásnak első kikötő helye és fővásárpiacza: a' cs. és k. sóshajóknak készült szarvas tutajokat ide bocsátják-le a' Toplicza vizén, itt kötnek-ki a' Gyergyóiak is; tavasszal midőn a' tutajozás ideje béáll, kereskedők, tutajos legények sereglenek öszve ezen erdélyi kis Odessába, 's alkalmatosságot szolgáltatnak mindennapi vásárra, mozgásba, élénkségbe jő ilyenkor az egész vidék gy. Alfalutól fogva sz. Régenig, 's a' tutajok sűrűn usznak egy más után a' Marosan.

Toplicza lakossi oláhok 's néhány székelyek.

Augustus 27dikén d. e. 7 órakor indultunk vissza Vécsfelé, 's folytattuk útunkat mindenütt a' Maros mellett. Közel Topliczához a' víz jobb partja felett áll egy festést érdemlő kőhegy, melynek szirtjein, a' fenyvek falkái — grupjai — távolról nézve gyümölcsfákkal elegyes szőlőhegyekhez hasonlítanak, *Bánffi szőlőnek* nevezik; ez alatt van a' völgynek első keskeny szorulatja.

Alább értük mesterházát és zebrákat, ezek között van a' Marosnak 20 — 25 öl szélességű második szorulatja. Mesterházához (falu) közel buzog egy ásványos kútfő, mely a' borszékivel közeli atyafiságban van. Nem vizsgálhattuk-meg ezt környületesen, mivel egy közeli kis patak —

melyet könnyen félre lehet tőle vezetni — vizét beléje öntötte volt. Azonban, egy kedvezőbb alkalmatossággal nem mulattam-el megtenni a' víz ismételére mind azt, a' hmi tehetségemben volt. Ugyan is: utazásunk után september utolsó hetében, bizonyos mérnöki kötelességből, Galonyán ismét megjelenvén, hozattam-le néhány üveg savanyuvizet Mesterházáról, — száraz időben. Ennek íze, színe, seprője és tisztasága tökéletesen hasonlított a' borszékihez, borral elegyítve nem habzott ugyan oly nagy mértékben mint a' borszéki, melynek oka, vagy a' volt, hogy követem puha gombaftaplóval folytotta volt bé az üvegeket, vagy az, hogy a' víznek nincs olyan tulajdonságu alapja, mely a' szénsavanyos szeszet sokáig kötve tarthassa. Csak ugyan, azok kik épen a' kútfőből ittak borral elegyítve, azt mondják, hogy ott helyben úgy füstöl és habzik mint a' borszéki. Hogy ezen víznek kimiai létszeit kikerestethessem, hoztam-le magammal 's Tordára egy üveggel, és november 23dikán 1835 átallánosan analisálta t. Welics Lajos gyógyszer áros úr; — mi szerént van benne: Szénsavanyos szesz = *Gas carbonicum* sok; szénsavanyos mézszag = *Calx carbonica*; szénsavany = *Acidum carbonicum*; szénsavanyos vasag = *Carbonas ferri* sok, szénsavanyos keserag = *Carbonas magnesia* sok. Elégséges víz nem léte miatt létrészeit mérték szerént meghatározni nem lehetett. Továbbá: a' borszékiveli hasonlatosságából a' víznek gyanítani lehet, hogy még több olyan létrészei is vannak, melyek a' kicsinyben tett próba által nem mutatták-ki magokat. Nemes Torda vármegye főorvossa t. tudós Hankó József úr, a' vizet sok nyavalyákban használhatónak lenni ítélvén, azt ígerte, hogy a' következő tavaszon a' kútfőnél, a' topliczai meleg fordóvel egy-

gyütt szorosabb vizsgálat alá fogja venni. Adott tehát a' természet, több becses ajándékai között nemes Torda vármegyének borvizet és meleg fürdőt is! = De térjünk vissza utazásunkhoz.

Mesterházán alol értük a' zsing-uj nevü hegyet, ez alatt van az úgy nevezett kapu, mely egy természetes barlang a' Maros partján, ennek két egymással szemben álló oldalai ki vannak nyilva 's az utazóknak átmenetelt engednek. Közel a' kapuhoz Berbeniczány és Szuháh lakságokat találtuk. Délben jutottunk az ilvai szorulathoz, hol a' Maros 15 — 20 öl szélességü árkában magos kösziklák alatt 200 — 250 öl távolságig szorong. A' szorulat felső végiben Keresztre írva olvastuk: Alfalvi Kutsuk Máté, ki, mint tutajos itt végzette életét: alsó végénél a' szorulatnak zuhan a' Marosba — Moldva felől jöve — a' vad Ilva vize 's eddigi utjából a' nagyobb folyót félre taszítja. A' két víz erőszakos egyesülete, az Ilva zuhatagjai, a' fekete kőszirtek, melyeknek meredek oldalain egymás tetejében növe láttatnak a' fenyvek, 's a' keskeny látkör 'sat. borzasztó tekintetet adnak a' helynek; — van itt egy csinos korcsmaház 's néhány fűrészmalmok. Az Ilva körüli mokányok, más szolgálatjaikon kívül, nyest bőröket is adnak földes uraiknak, mint Siberia lakósi.

Ilván alol keresztül útaztunk Palota nevü lakságon; ennek alsó végénél kezdődik, ismét a' Marosnak 15 — 20 öl szélességü szorulatja, — ezt Szerecseny szorossának nevezik, a' felette álló szerecsenkő nevü hegytől. Ez a' hegy és köre legszebb tájkép az egész völgyben: fekete *trachit* oszlopok, koczkák, kupok, félgolyóbisok 'sat. tornyoznak rajta egymásra, — fenyő, körös, bikk, nyirfákkal falkánként bönöve; alatta zúg a' Maros, és alját úgy kimosta, hogy kőboltozat alatt

járhat az ember, midőn a' víz nincs kiáradva.

Szemben a' szerecseny kövel omlik a' Marosba a' szép szalárd vize mély völgyéből, melyben sok fűrészmalomok zakatolnak. Azt mondják, hogy szalárdnak *pareu zsirki* = *gyurkapatakja* nevű ága körül, bizonyos külföldi korszárók, néhány mokányokkal egyetértőleg titkos bányászatot folytatnak? és hogy munkájok folytatására, a' kereszt hegy felé kerülve évenként egyszer megjelennek bányájoknál? — Mondják azt is, hogy a' szalárdi bányák aranyerekekkel volnának gazdagok? — Ennek előtte 8 évvel, láttam egy darab kénkavics kristályt, melyet ezen vidékről hoztanak volt le Vécsre; e' pedig nemes érczekre mutat, ha igaz a' német bányászoknak ez a' mondája: *Die Markasiten führen, wo besser is zu spühren*. Továbbá: azt tanítja a' földalkat tudomány is, hogy a' *trohjt* képződésű hegyekben arany és ezüst érczok teremnek, már pedig ilyen képződésű hegyekből áll az Ilvának, Szalárdnak, Rotosnyának, Jódnak és Galonyának egész köre, vagy is a' Marosnak egész havasközötti völgye, mejek völgyeivel együtt. Figyelmet érdemel tehát ez a' vidék bányászati tekintetből is.

A' szerecseny köven alól egy óra multával Andrénysza lakságot 's közel ehez Kobort köszöntöttük, az hol t. i. augustus 24dikén felindultunk volt a' Tyihura; estve pedig bészállattunk Galonyára, minekutánna a' Marost 22szer gázoltuk volna által.

A' Maros havasközötti völgyében való utazásunk be van ugyan végezve, és feljegyeztük a' a' benne lévő érdekesebb tárgyakat is; de: tekintsünk még egyszer vissza ezen utazásra és vizsgáljuk-meg, hogy a' tutaj vágásán, barom legel tetésen 's az eddig nem használt ásványos víz és

bányászat használatán kívül, még minémű hasznát lehetne venni a' völgynek és körének?

Erdélyt gyárok országának formálta a' természet; de: ezen célra egy része se alkalmasabb mint a' Marosnak havasközötti völgye, és havas allyi vidéke. Hol sok négyeg mérföldökre terjedő erdők — erdőszileg használva — örökös tüzeléssel biztosítják a' gyárokat; a' gépelyek kerekeit forgatni 'sat. ajánlják magokat az erős folyamatok; a' hajókázható Marosan ellehet szállítani a' készleteket a' Tiszáig, ezen a' Dunáig 's ennek hajóin a' fekete tengerig; a' gyergyói nép-tömeg — melynek a' tutajvágás, deszka fűrészlés és a' silány földmivelés elégséges dolgot nem adhat; 's a' Maros völgyében lakó oláhság — melynek még ennyi foglalatossága sincs — ezerenként ajánlja a' munkás kezeket; csak hogy jóllétének eszközlésére mezőt találhasson.

Átallánosan véve, mind ezek szerencsés környületek és csak a' gyárok megválasztásától függ a' boldog jövőendő.

Maga a' vidék önkénytesen szolgáltat és kevés szorgalom után szolgáltathat olyan anyagokat, melyeknek gyárolása nem csak belföldi, — hanem külföldi kereskedésre is kapukat nyithat; és így: a' gyárotás értékin kívül, a' részletek anyagjainak távol vidékekröli öszvehordására teendő költség is hon marad.

Kérdéses vidékünkön, gondolatom szerénti gyárok lehetnek: 1.) *posztó*; 2.) *gyölcs és vitorla vászon*; 3.) *börkésztő gyárok*.

1) Posztógyár virágzására az egész magyar honban, könnyebben és olcsóbban gyapjat szerezni nem lehet mint ezen a' vidéken. A' nagy Szamos kútfejétől fogva az Olt kútfejéig terjedő havasi pusztákon, és a' nagy Görgény havasain számtalan ezerenként legelő juhak; a' mezőség és

a' nomád Moldva közeli részei, elégségesek fedezni akar millyen nagyságu posztó gyárat is. Sz. Régennek. Lőrincznapi vásárákor Galonyán keresztül hordják-le a' szebenvidéki burszánok gyapjait a' havasokról, hogy a' vásárba jött n. szebeniektől 'sat. üres szekereiken n. Szebenbe 'sat. szállithassák azokat. Bosszankodik illyenkor a' Szalárd, Rotosnya, Jód, Galonya, és Bisztra, hogy a' Czód, vagy külföldi follyamatok fonják-meg azon juhok gyapját, mellyek körülök legelnek; bosszankodik a' Maros is, hogy ház nagyságu szekereken hordják-ki n. Szebenből m. országra azon gyapjat vagy posztót, mellyet ő Topliczánál vagy Galonyánál hátára véve kevés utiköltséggel levinne a' Tiszáig; és midőn havasainak örökösei csak tutajozásra használják fájdalommal utazik hazáján keresztül.

A' német föld' posztógyárainak készleteivel kereskedés Erdélyben és a' közeli tartományokban oly nagy mértékben divatozik, hogy miatok a' hazai illy' nemű készleteknek semmi, vagy igen szegény kelete lenne. — Talám ezt mondja ellenvetésül a' mezei gazdasághoz szokott erdélyi magyar? — Készítsünk olyan jó és szép posztókat, mint a' németek, és azon századbért, melyet kereskedőinknek fáradságáért — *per regulam caeci* — fizetünk, hadjuk-ki a' számlistából, — és bizonyosan nem fognak Pestről, Debreczenből hazánk felé csikorogni külföldi posztókkal terhes szekerek.

Sok pénz és sok tapasztalás kell, hogy a' németek posztóihoz hasonlókat készithessünk. Egyik sincs! — Második hazai ellenvetés. — Lassan kell hegyre sietni, és kevés teherrel, míg izmaink gyengék. Kicsinyben kell tette lépni, és olyan készletek' gyárlásával, mellyek sok tapasztalást nem kívánnak: szőjjünk *szürposztót*, *flá-*

nelt, moldont, rásét, mint a' n. szebeniek, brassóiak, diszuódiak — kik közül némelyek csak házi gépellyel, 10 — 20 segédekkel, tudnak évenként annyi pénzt szerezni, mintegy magyar földös urnak földművelő tisztartója 50 — 100 zsellérekkel. A' két oláhország, a' magyarországi ráctság 'sat. a' *szürposztókat*; a' többieket pedig mások épen úgy megfogják vásárlani, mint a' brassóiak' vagy n. szebeniek' posztó-készleteit. Idő multával és erősödve; hirre, hitelre kapva elkezdhetjük a' drágább nemű posztók' készítését is.

2) Gyólc és vitorlavászon gyárolásra is kedvezők a' helybéli környületek. Gyergyó, Csik, és a' vécsi járásnak havasallyi része, olyan alkalmas lentermesztésre, mint Lengyelország, — és midőn a' gabona termesztés fősvény kezekkel fizeti a' földművelők' szorgalmát, ezek örömebb természetének mindenkor több és bizonyosabb jövedelmet ígérő lent, hogy ennek árrából kenyerek is bizonyosabb és több lehessen. Déda' határán egy roppant kiterjedésű tölgyerdő úgy el van pusztulva, hogy erdőnek nevezni többé nem lehet, puszták és egészségtelen bokrok váltják-fel benne egymást: ezt lenművelésre használni legczélarányosabb lenne. Vannak illy nemű erdőhelyek más helységek határain is Galonyához közel.

Az országban vándorló tótok, kik sátoraikból utszákat formálnak vásárpiaczainkon, csalhatatlan bizonyosságai annak, hogy a' gyólcsgyárok mennyi hasznat hajtanak a' hazának és birtokosaiknak.

A' gyólcnak feldolgozott lencsepüiből, kenderből és a' havasokan bőven termő nagy csalánból lehetne szőni vitorla vásznat-is, mely nem megvetendő ágát tenné a' török földeli kereskedésnek, melynek tenger melletti fővárassával ke-

reskedési viszonyba kezd jönni a' magyarföld-is, a' Duna' gőzhajói által.

5) Bőr készítésre-is alkalmasabb helyet nem könnyen lehet találni a' hazában, mint Galonya körét, melyben — az egy szkümpian *) kívül — minden szükséges anyagokat lehet találni e' célra. Csik, Gyergyó és Moldva, mellyeknek közeli vidékeiről késztelenül hordják-ki a' csiki és gyergyói örmények, nem csak a' hazai szász és magyar földre, hanem még Magyarországra is, a' marha, kecske és jüh-bőröket, első kézből szolgálhatnak ezekkel. Cserkérget, az erdőszakállli, levéli, felfalusi; disznajói, és füleházi tölgyes erdők bőven adnak. Hamúzsirt csak a' heverfákból is eleget lehet főzni. Só vagy sósvíz annyi van a' járásban, hogy a' két magyar hazának minden gyárait és műhelyeit fedezni elégséges volna. A' bőr készítés' jövedelmes volta sokkal ismeretesebb, hogy sem hosszas ajánlást kívánna.

Galonyáról más nap Déda felé vet-tük utunkat; ennek lakósi oláh zsellérek és zsidók; — az oláhság baromtartásból, — tutajozásból — és silány földművelésből él, a' zsidóság pedig pállinkafőzésből. Déda' határán, Galonyához közel, az Istenszéke (hegy) alatt, foly-le a' Marosba a' Bisztra víze, melynek partjai mellett a' Marostól fél órára — a' mint mondják — egy hajdani várasnak látszanak nyomai; hagyományok szerint — ezt, a' mai besztercei szászok építették volt 's innen költöztek mostani lak-jokba. Ezen hagyománynak ellent mond Beszter-ce' historiája, és én azt tartom, hogy itt vas-bányászat lehetett, minthogy a' helyet ma is *há-mornak* nevezik. — Dédáról m. Kövesden, 's Orosz falun át jövéen augustus 28ikán délben ismét köszöntöttük Vécs várát.

*) *Rhus Cotinus.*

Tisztelt Útitársaim!

Köszöntelek titeket az Aranyos mellől. Kegyességtöket és barátságokat híven megőrzem, mint klénodiumokat. Köszöntelek titeket is szeretett barátim, kikkel a' szakálszárasztón*) sokszer gyönyörködtem Vécsnek regényes vidékében, 's a' kikkel sok vidám órákat töltöttem török-mecseti szállásoman. Tiszteletem' jeléül fogadjátok-el ezen csekély íratomat.

Téglási Ercsei Jó'sefm. k.

EGY HOSSZU FELSZÓLITAS ÉS EGY RÖVID ÉRTEKEZÉS.

Olvassanak-el! Könyörgök a' Magyarországiaknak, instálom alásson az Erdélyieket, olvassanak-el! olvassák-el élő és születendő édes és mostoha testvéreimét! — Tudom én, hogy mit irunk, nem mind jó, — de hiszen, a' több jó német folyó írások között rosz is vagyon elég, melyet honfiaink kezökbe véve, és egy (tehetségökhez olykor csak Contósságukhoz képest) kényelmesebb vagy keményebb padra feldermedve, több órákat eltudnak vele henyélni, — miért hát oly kérelhetetlenek a' magyar írókhoz? — mi különbség vagyon a' rosz magyar és a' rosz német írományok között? — az hogy ezek szebb testvéreik' körében, sőt némelykor álképök alatt csalogatják az olvasót — azok ellenben csak nem kopaczon állanak-ki a' síkra, — de ez valóban egyiknek sem neveli, vagy apasztja valódi belső becsét; — miért hát oly szigoru Birák a' magyar írókhoz? — talán honfiségből — kérem ne legyenek oly nagyon Honfiak!

De már most tudom, most bukkantam reá,

(* Ulópad a' vár előtt.

mik ennek valódi okai — Először az, hogy a' magyarnak egy átaljában véve sokkal nagyobb talentuma van a' critisálásra mint az írásra. — A' német napokat görbed asztala mellett, míg kitálálja valyon egy munka jó é vagy rossz — Nem így a' magyar, mert neki erre talentuma van — egy pillanat alatt át futja *gondolatjában* a' könyvet, és azonnal kimondja ítéletét, és azután ily elfogultságot egy Schiller egy Vörösmarty sem győzheti-le többé — próbálja csak valaki a' *Harangot, Egert* nevettségre készült elmével olvasni, — vagy ellenben a' köszorút nyert *Arumnan* honfi fellengezésre szentelt indulattal át úszni, — valyon azok a' nevetséget, ez az elragadtatást elkerüléndik-é? — kétlem — másodsor az, hogy a' magyarnak különösen honi Irók iránt, vagy helyesebben mondva, ellen, egy magában igen dicséretes tulajdona vagon, t. i. a' szerénység — de a' mely határtúli mértékében bizodalmatlanságra, igazságtalanságra változik át — És már ily szirtek között igen kétes a' mi sorsunk — Erkezik a' posta, sohajtva bontja-fel a' házi gazda a' Társalkodót — „rossz! nem jó! mind csak semmiséggel töltik-bé a' lapokat! sajnálom Hazám! Nemzetem!“ ezzel félre veti — és kárhozatot sohajt reá, az egész család — azonban a' Társalkodó - - - kivágtatlan marad — Im vágd-ki, olvasd-el, nagyon találod? — Bizony neki kevés kivétellel igaza vala — és már ez a' Criticának legszomorúbb Criticája! — de ha többen olvasnák azt, több kivétel lenne — mert az olvasók és az irók egy mást formálják. — Ezt már csak kérem higyéek-el, mert ezt egy nagy tekintetű német (az az nem magyar) Iró állítja. —

De már bévégzem előszómat, mely szinte hosszabb egész irományomnál — nyiltan megvalván, hogy ha tisztelt olvasóim, ez úttal és ké-

sőbbre közlendő észrevételeimét végig elolvasandják; azt soha nem munkám érdemének, hanem előszóm hatóságának és felyebbi állításim' némi megczáfolásának, tulajdoníthatom: —

A' BUTA A' BOLOND.

C — után.

Hibáson zavarják némelyek egybe a' kettőt — mert a' Bolond nem mindég buta, sőt lehet igen elmés — a' Buta csak olykor bolond, elmés soha sem. —

Szűk elme, gyermek-korús ész, a' képzeteknek teljes hiánya, vagy legalább rendbeszedésöknek tehetetlensége — im ezek a' Butának sajátai — Ellenben Bolond az, ki oktalanságait okosságnak p. o. némely idegen philosophiai elveknek elosztásoknak, öszve tanúlt halmát élet-bölcsességnek, — zavaros ösméreteit tudományosságnak, dagályosságát méltóságnak — durvaságát férfiaságnak 'sat. tartja — ki megvagyon győződve, hogy esze minden esetben felyül multhatatlan, — ha pedig valamit tanúlt is, akkor már éppen nem kételkedik, hogy tudománya az emberiség fölött lebeg, *udam spernit humum* — ki meg nem foghatja, miként lehetne valaki nállánál okosabb, tudósabb vagy szeretetre méltóbb — ki ha valamit nem ért, azt soha sem itéli mélységnek, hanem mindég és elhatározottan értetlenségnek. —

A' Buta némelykor érzi félszégességét — a' Bolond soha sem, és még nem is sajditja mennyi ész kell arra, hogy az ember egyszer se legyen nevetségés. —

A' Buta némelykor, a' Bolond mindég nevetség tárgyja; — de ez megvetést, bosszankodást

szül, míg amaz szánakozást gerjeszt, és oly kevéssé jut eszébe valakinek, ezért szemrehányásokat tenni a' Butának, mint a' vakot, a' süketet vádolni, hogy miért nem lát, miért nem hall. — Ezen egy oldalú türelemesség emberi következetlenségre mutat ugyan — de már ez csak így nagyon. —

A' Buta mindég bámul, mindenben csudálkozik — a' Bolond mindég itél, hól bámul, hol kárhoztat, de soha nem maga idejében.

A' Buta semmi bámultatásra számot nem tart, 's csak olyannak adja-ki magát a' milyen. — A' Bolond bosszankodva gúnyolja, ki őt nem bámulja, és az egész emberi nemet erőltetve erőlteti, hogy őt tisztelje.

A' Buták különböző egymással nem egyeztethető és igen változó mineműségű lelki betegségekben sínlődnek *) 's ezért a' mélyebb lelki buvárok, egy Butának kiesmerésével olykor szívesen foglalatoskodnak, — így az elmés *Bandory* jó időket töltött egy Buta Ajtonállóval, — „egy elmét nem esmértem“ — így szól, „mely engemet annyira magához vont volna, mint ezen embernek butasága.“ — Némely nagyobb férfiak pedig feszült terhes munkákban elfáradt elméjüket, ilyes könnyebb szemlélődésekben kivánták kinyugtatni. „Üljen-le velem szembe,“ monda *Mirabeau* egyik titoknokának, „és beszéljen, hogy ne kellésék gondolkodnom.“ — Ellenben 'a Bolondok mindnyájan ugyan azon betegségben, tudni illik az elhittségben vagynak, *) mind egy formák, csak a' mértékben különböznek, 's így unalmasok. —

*) Meg kell különböztetni a' Butát az Idiotától.

*) Meg kell különböztetni a' Bolondot a' Tébolyodottól. —

A' Butával általlánoson is véve csak kilehet jöni, ez csak negativ szül kellemetlen érzést; — a' Bolond egy kiállhatatlan positiv kellemetlenség. — Egy elmés asszony, kit a' sors egy Bolonddal kapcsolt egybe, sohajtva vallá-meg, hogy ő azóta képzeli, mit érhet egy Buta, mióta bolond urával vesződik. — Azonban meg kell valani; hogy a' bolondságnak némely kifejezései az elmésséghez, név szerént a' satirához oly közel állnak, hogy azok kevés időre mulattatók — „mi különbség vagyon köztem és Newton között?“ kérdé egy kövér eszü tanító tanítványaitól; „csak az,“ folytatá, „hogy ő előbb élvén, engem megelőzhetett, 's kitalálta azt, mit én is minden bizonnyal kitaláltam volna nála nélkül is“ — „Vonjon kérem köztem és Paris között egy parallélát,“ szól a' hetven éves ifjú Ligeti úr egyik vendégéhez „nem találja, hogy Páris egy mesés időnek volt Ligeti-je — én pedig a' kétségtől ment Jelenkornak vagyok Párisa, nem de nem így van?“ — 's ezzel egyet rugván hátulsó lábával tovább röpült. — De az ilyes beszédek csak kevés időre mulattatók, és mindenkor kitűnik benne azon külön választó tulajdonság, mely szerént a' satiricusnak szava i a' Bolondnak önsége gerjesztenek nevetséget. —

A' Buta észrevételeimet ha elolvassa, magát megsértette nem érzi, mert azokat meg nem érti, — a' Bolond sem, mert magára nem veszi, sőt meglegedve neveti, miként gúnyolják ki azok a' nevetséges Bolondokat; — az okos sem, mert őtet valóban nem érdeklik, — így hát senki sem érzi magát megsértve — de hogy nem érzi arról én nem tehetek, az nem az én hibám. —